

Dorota SZYMANIUK

Uniwersytet w Białymstoku

Z BADAŃ PORÓWNAWCZYCH NAD INTONACJĄ W JĘZYKU ANGIELSKIM I ROSYJSKIM

Niniejszy artykuł posiada strukturę dwudzielną. Zgodnie z intencją autorki w jego pierwszej, zasadniczej części omówiono problematykę lingwistycznych studiów konfrontatywnych nad angielską i rosyjską intonacją. Część drugą poświęcono prezentacji wstępnych wyników eksperymentu, którego celem jest charakterystyka przebiegu melodii w angielskich i rosyjskich zdaniach wyrażających entuzjazm i irytację.

W dorobku studiów porównawczych obejmujących wymienione języki badania nad intonacją mają dość ugruntowaną pozycję i znaczne osiągnięcia. Znakomita część prac traktuje omawiane zagadnienie albo z perspektywy istniejących w obu systemach uniwersalnych cech melodii mowy i różnic formalno-funkcjonalnych, albo przez pryzmat intonacji języka rosyjskiego jako źródła interferencji w mowie Rosjan posługujących się językiem angielskim jako obcym (Svetozarova 1998). Komparacja obu systemów w kierunku przeciwnym, tzn. wychodząc od języka angielskiego jako czynnika transferu negatywnego w języku rosyjskim osób anglojęzycznych, oprócz ogólnych omówień w kilku poradnikach i kursach fonetyki rosyjskiej (por. Matthews 1969; Lubensky and Jarvis 1984; Bolinger 1989; Keijsper 1992; Trofimov et. al 2002), znajduje się praktycznie poza polem zainteresowania.

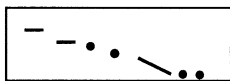
Niezależnie od dyskusji i sporów na temat właściwości angielskiej i rosyjskiej intonacji oraz stosowanych metod porównawczych, za oczywisty fakt przyjmuje się obecność w podsystemie tonalnym omawianych języków dwóch stojących względem siebie w opozycji tonów podstawowych – kadencji i antykadencji (Miatluk 1986). Wątpliwości nie budzą również podobieństwa funkcjonalne, a więc sposób i zakres wykorzysta-

nia środków intonacyjnych, np. zmiana wysokości tonu służy wprowadzeniu nowych treści, ton opadający wskazuje na wypowiedź zamkniętą, zakończoną, antykadencja zdaniowa informuje, iż wypowiedź wymaga uzupełnienia, odpowiedzi czy wyjaśnienia.

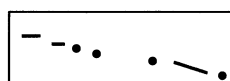
W pierwszych próbach typologii angielskiej i rosyjskiej intonacji opartych na wypowiedziach neutralnych (Leed 1965; Arakina 1989; Cubberley, 2002) wyróżniono następujące kategorie grup intonacyjnych¹:

1. Opadający korpus i opadający odcinek terminalny – w zdaniach rozkazujących, wykrzyknikowych, pytających z wyrazem pytającym (w obu językach poziom tonu rośnie na wyrazie pytającym) i oznajmujących, np.:

'This 'subject is \difficult.

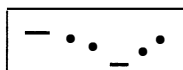

'Он 'часто гу'ляет в \парке.

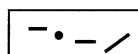

2. Opadający korpus i rosnący odcinek terminalny – w zdaniach wymagających uzupełnienia, zdaniach podrzędnych poprzedzających zdanie nadrzędne i w pytaniach ogólnych, np.:

'Is it a ↗motorbike?

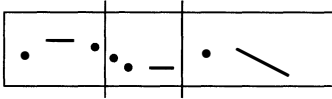
'Это 'твой ↗дом?

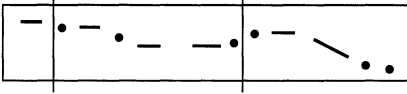
¹ Niezbędnym działaniem poprzedzającym badanie systemów intonacyjnych jest ustalenie jednostki minimalnej, podstawowej, w ramach której realizowana jest melodia. W intonologii wciąż panuje różnorodność terminologiczna – jednostką tą jest grupa znaczeniowa (*sense-group*), grupa oddechowa (*breath-group*), grupa tonalna (*tone group*), wzorec akcentowy (*stress pattern*), konstrukcja intonacyjna, zestrój intonacyjny, fraza intonacyjna, itp. W najnowszych publikacjach najczęściej stosowanym terminem jest fraza intonacyjna. W niniejszym artykule będę posługiwać się zamiennie pojęciem frazy intonacyjnej i grupy intonacyjnej. W grupie intonacyjnej wyróżniam korpus (odcinek przed sylabą nuklearną) i odcinek terminalny (sylaba nuklearna + pozostałe sylaby następujące po sylabie nuklearnej). Ponadto, w prezentowanych przykładach zastosowałam wywodzącą się z tradycji brytyjskiej pozatekstową transkrypcję suprasegmentalną, w której między liniami poziomymi wyznaczającymi górną i dolną granicę głosu zastosowano następujące symbole graficzne: dla oznaczenia sylaby akcentowanej – kreska, dla oznaczenia sylaby nieakcentowanej – kropka.

3. Opadający korpus i równy odcinek terminalny – w zdania wtrąconych, np.:

The 'country as you know is \rich.

'Он на сколько я знаю жи'вёт в \Лондоне.

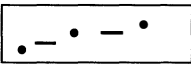

W powyższych typach fraz zmiana wysokości tonu rozpoczyna się od poziomu średniego, a spadek realizowany jest na każdej kolejnej sylabie akcentowanej.

Obok elementów wspólnych autorzy klasyfikacji porównawczych wskazują na typowe cechy melodii rosyjskich grup intonacyjnych, do których należą:

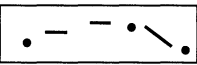
1. Rosnący korpus i rosnący odcinek terminalny, np.

Хо'тите ↗кофе?

2. Rosnący korpus i opadający odcinek terminalny, np.

Ко'гда 'он при\едет?

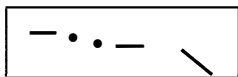

Jak widać, rodzimi użytkownicy języka rosyjskiego, posługując się językiem angielskim jako obcym, mogą popełniać błędy intonacyjne. Okazuje się bowiem, że w języku rosyjskim wypowiedzi neutralne realizowane są z wykorzystaniem bogatszej gamy tonów. Dodatkowo, w przypadkach, gdy zarówno w języku angielskim, jak i w języku rosyjskim realizacja jednakowych typów wypowiedzi (oznajmujących, pytających, itd.) wymaga zastosowania takich samych środków intonacyjnych (opadający korpus + opadający, rosnący lub równy ton ter-

minalny), w angielskich wypowiedziach Rosjan dadzą się prawdopodobnie zaobserwować różnice formalne związane z jakościową modyfikacją tonu w poszczególnych odcinkach frazy. Stanowią one źródło istotnych kontrastów intonacyjnych między omawianymi językami. Dlatego też klasycy angielsko-rosyjskiej intonologii porównawczej skupiają uwagę na: 1) opisie realizacji wszystkich typów tonów terminalnych odbiegających od normy, 2) charakterystyce struktury intonacyjnej poszczególnych kategorii zdaniowych, 3) analizie sposobów realizacji korpusu opadającego, terminalnego tonu opadającego i terminalnego tonu rosnącego.

Poważną część badań porównawczych należy do Torsujewa (1956: 148), który już ponad pół wieku temu podkreślał, że w opadającej linii melodycznej zdania rosyjskiego brak jest typowego dla intonacji angielskiej stopniowego i regularnego przechodzenia sylab z poziomu wyższego na poziom niższy. W języku rosyjskim sylaby nieakcentowane między akcentowanymi wymawia się nieco wyżej niż poprzedzające je akcentowane, a więc spadek następuje skokowo, np.:

'This is a 'nice \house.

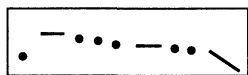

'Это кра'сивый \дом.

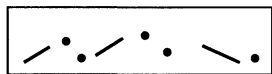

Berlin i Weichman (1973: 34–35) dodają, że pierwsza sylaba akcentowana w angielskiej frazie intonacyjnej charakteryzuje się najwyższym poziomem tonu w porównaniu do pozostałych sylab korpusu, natomiast w rosyjskim korpusie takiej prawidłowości nie obserwuje się – pierwsza sylaba akcentowana nie musi być wyższa od innych następujących po niej sylab akcentowanych np.:

To'morrow we will 'go for a \walk.

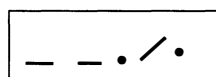

'Завтра пой'дём на про\гулку.

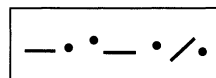
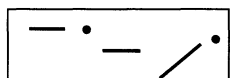
W przeciwieństwie do języka rosyjskiego, w języku angielskim terminalny ton opadający charakteryzuje się ostrym obniżeniem, które sięga wartości minimalnych (por. przykłady wyżej). Terminalny ton rosnący w angielskich grupach intonacyjnych posiada niższy w porównaniu do języka rosyjskiego początkowy poziom wzrostu, krzywa rosnąca ma rysunek łagodniejszy, a wzrost tonu nie przekracza poziomu pierwszej sylaby akcentowanej w grupie intonacyjnej, np.:

'Are you 'going to ↗help' me? 'Ты 'мне по↗можешь?

W sytuacji, gdy wzrost tonu odbywa się na sylabach nieakcentowanych odcinka terminalnego, w języku angielskim ostatnia sylaba akcentowana znajduje się na najniższym możliwym poziomie, a następujące po niej nieakcentowane są nośnikami wzrostu. W języku rosyjskim natomiast wzrost następuje na przestrzeni ostatniej sylaby akcentowanej, po której nieakcentowane ulegają obniżeniu [op. cit.: 38–39], np.:

'Does he 'speak ↗Polish? 'Он гово'рит по↗польски?

Badania empiryczne pozwoliły określić typowe naruszenia angielskiej normy intonacyjnej w angielskich wypowiedziach Rosjan. W tym miejscu należy przypomnieć, że prowadzone analizy porównawcze opierały się wyłącznie na wariantach normatywnych: brytyjskiej odmianie języka angielskiego, tzw. RP (*Received Pronunciation*), i rosyjskim języku literackim. Ich wybór został podyktowany co najmniej dwoma względami: po pierwsze, oba warianty zostały opisane w literaturze w możliwie wyczerpujący sposób, po drugie, z racji powszechnego stosowania jako odmian nauczanych, są najbardziej podatne na działanie interferencji.

Przywoływany powyżej Torsujew (1956), a za nim Wiszniewskaja (1985) i Miatluk (1986) wskazali liczne przykłady zachwiania normy intonacyjnej w angielskich wypowiedziach Rosjan. W trakcie realizacji poszczególnych tonów zaobserwowano szereg modyfikacji, które prezentuję poniżej:

Niski ton opadający:

1. zbyt wąski interwał zmiany tonu – zdanie percypowane jest jako wymagające uzupełnienia,
2. poziom tonu sylaby nuklearnej nie osiąga dolnej granicy diapazonu.

Niski ton rosnący:

1. ostre (rysunek krzywej) podwyższenie tonu,
2. zbyt wysoki wzrost tonu na sylabach nieakcentowanych w odcinku terminalnym, który sięga powyżej poziomu pierwszej sylaby akcentowanej korpusu,

Wysoki ton opadający:

1. zwężenie diapazonu,
2. ostry rysunek krzywej spadku.

Wysoki ton rosnący:

1. ostry rysunek krzywej wzrostu.

Ton opadająco-rosnący:

1. zastępowanie w/w tonu prostym tonem rosnącym,
2. komponent opadający rozpoczyna się na średnim tonie i kończy podwyższonym, a komponent rosnący – na średnim lub wysokim (normatywny angielski ton opadająco-rosnący to wysoki poziom początkowy i niski poziom końcowy spadku oraz niski poziom początkowy wzrostu).

Ton rosnąco-opadający:

1. ostry wzrost i spadek.

Ton rosnąco-opadająco-rosnący:

1. ten typ tonu nie występuje w angielskich wypowiedziach Rosjan.

Punktem wyjścia dla rozważań nad angielsko-rosyjską intonacją porównawczą mogą być również, co zostało zasygnalizowane wyżej, sposoby realizacji wybranych kategorii zdaniowych (oznajmujących, pytających, rozkazujących). Dlatego nie można pominąć zabiegów, w których dokonuje się porównania omawianych systemów przez pryzmat przyporządkowania określonej struktury przebiegu melodii do danej kategorii zdaniowej. Tabela poniżej, w której dokonano przeglądu wymienionych struktur, została sporządzona w oparciu o dostępne klasyfikacje (Kingdon 1958; O'Connor, Arnold 1967; Jassem 1973; Torsujewa 1974; Nikolajeva 1977; Bryzgunova 1977; Gimson 1989).

W języku angielskim i rosyjskim takie same typy tonów występują w prostych zdaniach twierdzących, pytaniach szczegółowych, pytaniach ogólnych i zdaniach rozkazujących. Istotne różnice dotyczą pozo-

Tabela 1.

**Struktura melodii w wybranych kategoriach zdaniowych
w języku angielskim i rosyjskim**

Kategoria zdaniowa	Język angielski	Język rosyjski
Zdanie oznajmujące zakończone	Niski ton opadający She 'bought two \books	IK – 1 (ton opadający) Она купила две книги.
Zdanie oznajmujące wymagające uzupełnienia	Niski ton rosnący 'Every /night he is \busy.	IK – 3, 4, 6 (ton rosnący) Каждый вечер (3) он занимается (1).
Pytanie ogólne	Niski ton rosnący 'Can you /help?	IK – 3 (ton rosnący) Можете помочь?
Pytanie szczegółowe	Niski ton opadający 'Where did you 'watch this \film?	IK – 2 (ton opadający) Где вы смотрели этот фильм?
Zdanie wykrzyknikowe	Wysoki ton opadający 'How \clever she is!	IK – 5 (ton rosnąco-opadający), 6 (ton rosnący) Какая она умница!
Rozkaz	Niski ton opadający... 'Don't \stop	IK – 2 (ton opadający) Не задерживайтесь!
Prośba	Niski ton rosnący lub opadąco-rosnący \Go to the /library.	IK – 3 (ton rosnąco-opadający) Сходи, пожалуйста, в библиотеку.
Zdanie wyliczające	Niski ton rosnący + wysoki ton opadający I 'bought some /meat, some /milk and some \bread.	IK – 6 (ton rosnący) Я купила мясо, молоко, хлеб.

stałych typów zdań zarówno w podstawowej strukturze linii melodycznej (por. zdanie wykrzyknikowe), jak i jej szczegółowych modyfikacjach (por. w zdaniach angielskich opis kierunku tonu uzupełniony został o cechy konfiguracyjne, np. ton niski, ton wysoki).

Z powyższych ustaleń wynika, że:

- mimo wielu różnic formalnych funkcje intonacji w języku angielskim i rosyjskim są zbieżne,
- źródeł zjawisk interferencyjnych należy szukać zarówno w podobieństwach, jak i w różnicach strukturalnych przebiegu melodii (w tym konkretnym wypadku transfer negatywny dotyczy angielskich wypowiedzi Rosjan),
- prowadzona komparacja angielskiej i rosyjskiej intonacji uwzględniała przede wszystkim wypowiedzi neutralne emocjonalnie.

Powyższe wnioski oraz przegląd niezbyt obszernej literatury na temat prozodycznych wykładników emocji w aspekcie porównawczym,

skłoniły mnie do bliższego przyjrzenia się strukturze melodii wypowiedzi emocjonalnych w języku angielskim i w języku rosyjskim. W trakcie gromadzenia materiału badawczego szczególną uwagę zwracałam na dialogi, w których ich uczestnicy w zależności od tematu dyskusji wyrażali swój entuzjazm lub irytację. Zasadnicza analiza percepcyjna i instrumentalna objęła 60 zdań (30 w języku angielskim i 30 w języku rosyjskim). Teksty poddano opracowaniu cyfrowemu i zapisano w postaci oscylogramów i intonogramów. W akustycznej części eksperymentu wykorzystano oprogramowanie PRAAT (<http://www.fon.hum.uva.nl/praat/>), które umożliwiło dokładne pomiary takich parametrów melodii korpusu i odcinka terminalnego frazy intonacyjnej jak poziom tonu, zakres tonu (diapazon) i kierunek zmian częstotliwości podstawowej. Otrzymane dane pomiarów i percepcji prezentuje tabela poniżej.

Tabela 2.

**Cechy melodii zdań wyrażających entuzjazm i irytację
w języku angielskim i rosyjskim**

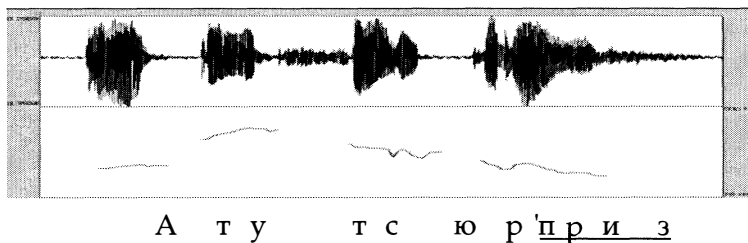
	Język angielski		Język rosyjski	
	Entuzjazm	Irytacja	Entuzjazm	Irytacja
Kierunek zmian krzywej korpusu	Opadający	Opadający	Opadający	Opadający
Średni poziom tonu w korpusie (Hz)	377	460	408	459
Diapazon korpusu (Hz)	Wąski (~148) Średni (~213) Szeroki (~300)	Średni (~264)	Średni (~243)	Wąski (~120) Średni (~217) Szeroki (~310)
Kierunek zmian krzywej tonu terminalnego	Opadający, Rosnąco- -opadający,	Opadający, Rosnąco- -opadający, Opadająco- -rosnący	Opadający	Opadający
Średni poziom tonu terminalnego (Hz)	274	418	308	247
Kształt krzywej opadania tonu terminalnego	Spadek łagodny	Spadek ostry, Spadek łagodny	Spadek ostry, Spadek łagodny	Spadek ostry, Spadek łagodny

Zaobserwowane podobieństwa cech intonacji angielskich i rosyjskich zdań wyrażających entuzjazm i irytację dotyczą: 1) wysokiego po-

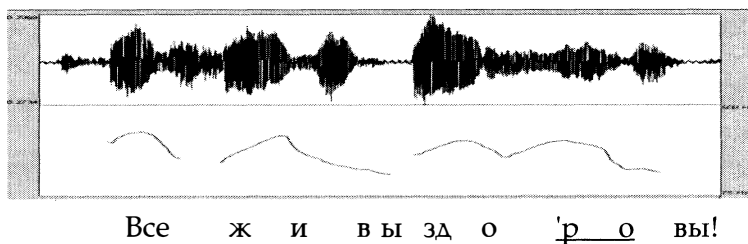
ziomu tonu frazy intonacyjnej, 2) dominacji opadającego kierunku tonu zarówno w korpusie, jak i w odcinku terminalnym, 3) ostrego lub łagodnego rysunku przebiegu krzywej kadencyjnej.

Większość analizowanych parametrów intonacji jest rozbieżna. Intonacja entuzjazmu w angielskich i rosyjskich frazach wykazuje różnice odnośnie diapazonu korpusu i typów krzywej tonu terminalnego. W wypowiedziach angielskich odnotowano diapazon wąski (40%), średni (20%) i szeroki (40%), podczas gdy w wypowiedziach rosyjskich 100% badanych korpusów charakteryzowało się diapazonem średnim. Na przykład intonogram zdania **А тут сюрприз!** (Rys. 1) prezentuje średni diapazon i łagodną krzywą tonu terminalnego, a intonogram zdania **Все живы здоровы!** (Rys. 2) średni diapazon i ostrą krzywą tonu terminalnego.

Rys. 1.

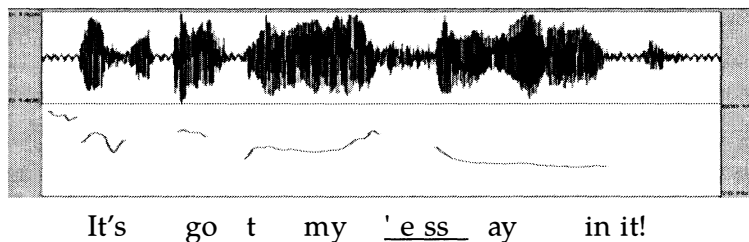

Rys. 2.

Frazę angielską wyrażającą entuzjazm wymawiano z opadającym tonem terminalnym (80%) i z tonem rosnąco-opadającym (20%). Różnice między językami w rysunku krzywej tonu terminalnego dotyczyły wartości interwału kadencji przy zbliżonym średnim czasie zachodzących zmian, na przykład we frazach rosyjskich w przedziale 0,495 s. odnotowano interwały 65Hz (por. rys. 1) i 173Hz (por. rys. 2), a we frazach angielskich przy czasie około 0,431 s. zaobserwowano regularną zmianę o około 153Hz (por. rys. 3).

Rys. 3.

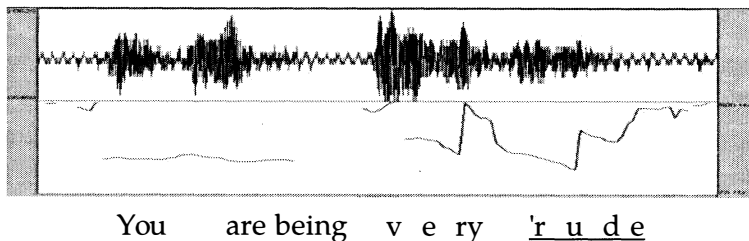

Różnice cech melodii w zdaniach wyrażających irytację dotyczą głównie odcinka terminalnego. W przedziale średnich wartości początkowego poziomu kadencji ustalono dla języka angielskiego ok. 418Hz, a dla języka rosyjskiego ok. 247Hz. W obu językach kadencja może przebiegać łagodnie i ostro, z tym, że w języku rosyjskim – podobnie jak w intonacji entuzjazmu – różnice interwału (50Hz, 110Hz) przy zbliżonym czasie trwania zmian (0,64 s.) dały 75% krzywych łagodnych i 25% krzywych ostrych. W angielskiej intonacji zdań wyrażających irytację w podobnym czasie, tj. 0,63 s., były realizowane interwały szersze (162Hz, 260Hz). Ponadto we frazach rosyjskich wystąpiły przypadki kadencji z interwałem 110Hz w ciągu 0,32 s., co w sposób zasadniczy modyfikowało rysunek krzywej przebiegu tonu.

Porównanie wartości diapazonu pokazuje, że 100% angielskich korpusów posiada średnie wartości diapazonu, podczas gdy w korpusach rosyjskich występują wszystkie typy diapazonów.

W zdaniach angielskich oprócz prostych (opadających) tonów terminalnych, mamy także tony złożone rosnąco-opadające i opadająco-rosnące realizowane zarówno na przestrzeni sylaby nuklearnej, jak i całego odcinka terminalnego (por. rys. 4).

Rys. 4.

Powyższe ustalenia, choć jeszcze niepełne, potwierdzają obecność w angielskich i rosyjskich zdaniach emocjonalnych wspólnych i językowo

specyficznych cech melodii. Wciąż jednak nie można mówić o intonacji entuzjazmu czy irytacji głównie ze względu na wąski zakres zjawisk prozodycznych (struktura melodii) poddanych analizie.

BIBLIOGRAFIA

- Bolinger, D. 1989. *Intonation and its uses*. Stanford University Press.
- O'Connor, J. D., Arnold, G. F. 1967. *Intonation of Colloquial English. A Practical Handbook*. Longmans.
- Crystal, D. 1995. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cubberley, P. V. 2002. *Russian. A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gimson, A. C. 1989. *An Introduction to the Pronunciation of English*. London: Edward Arnold.
- Holden, K. T. 1993. "The emotive impact of foreign intonation. An experiment in switching English and Russian intonation", *Language and Speech* 36, 67–88.
- Jassem, W. 1973. *Podręcznik wymowy angielskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Keijsper, C. E. 1992. Recent intonation research and its implications for teaching Russian, *Studies in Russian Linguistics* Vol. 15, Amsterdam: RODOPI, 151–214.
- Kingdon, R. 1958. *The Groundwork of English Intonation*. Longmans.
- Leed, R. 1965. "A contrastive analysis of Russian and English intonation contours" *Journal of Social Issues* 23, 91–108.
- Leontieva, S. F. 1980. *A Theoretical Course of English Phonetics*. Moscow.
- Lubensky, S., Jarvis, D. K. 1984. *Teaching, learning, acquiring Russian*. Slavica Publishers.
- Matthews, W. K. 1969. *The Structure and Development of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svetozarova, N. D. 1998. Intonation in Russian, [w:] Hirst, D., Di Cristo, A. (eds.), *Intonation Systems*, Cambridge: Cambridge University Press, 261–274.
- Trofimov, M. V., Jones, D., Collins, B., Mees, M. I. 2002. *European Languages II: Russian*, Routledge.
- Аракин, В. Д. 1989. *Сравнительная типология английского и русского языков*. Москва.
- Берлин, С. А., Вейхман, А. С. 1973. *Обучение английской интонации*. Москва.
- Брызгунова, Е. А. 1977. *Звуки и интонация русской речи*. Москва.
- Вншневская, Г. М. 1985. *Английская интонация (в условиях русской интерференции)*. Учебное пособие. Иваново.
- Метлюк, А. А. 1986. *Взаимодействие просодических систем в речи билингва*. Минск.

Николаева, Т. М. 1977. *Фразовая интонация славянских языков*. Москва.

Торсуев, Г. П. 1956. *Обучение английскому произношению*. Москва.

Торсуева, И. Г. 1974. *Теория интонации*. Москва.

CONTRASTIVE STUDIES ON INTONATION IN ENGLISH AND RUSSIAN

Summary

The article consists of two parts. In the first part the issues connected with English-Russian contrastive studies on intonation are discussed. In the second one the results of the perceptual-acoustic experiment on the melodic structure of English and Russian utterances expressing enthusiasm and irritation are presented.